

Post Scriptum да «Збору твораў» Уладзімера Дудзіцкага¹

...вырасьце трава
і траву адшкуае раса...
Анатоль Сыс

Першая кніга. Першы зборнік. І адразу «Збор твораў». Так прыйшоў да чытача Паэт...

Пры жыцці Уладзімера Дудзіцкага ня выйшла аніводнай ягонай кнігі, творы зъмяшчаліся толькі ў газетах і часапісах. Але адно газэтыя й часапісныя публікацыі не даюць мажлівасці нават неабыкавым сучаснікам убачыць і ацаніць маштабнасць пісьменніка. Як звычай, кароткае жыццё пэрыёдкі бярэ з сабою й памяць пра твор і ягонаса аўтара. Гэта ўсьведамляў і сам Дудзіцкі. У лісце да Віцьбіча ад 15 студзеня 1953 году ён пісаў: «Раскіданыя па часапісах і газетах творы ніколі ня маюць такога значэння, як сабраныя ў кніжку. <...> але самі ведаеце, што мы заўсёды аддавалі перавагу справам грамадскім, а сваё пакідалі на потым»².

«Збор твораў» Уладзімера Дудзіцкага складаўся па архіўных матар'ялах і выяўленых газэтых і часапісных

¹ Уладзімер Дудзіцкі. Напярэймы жаданніам. Збор твораў. Нью-Ёрк, Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва, 1994. 312 б. + XXIX.

² Тут і далей публікуюцца лісты Уладзімера Дудзіцкага, якія захоўваюцца ў Архіве Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага (Нью-Ёрк).

публікацыях. Аднак і сёня яшчэ не сабраныя і не апісаныя беларускія выданыя пэрыяду лягераў ДП і эміграцыі.³ Бібліятэчныя-ж зборы беларускі на Захадзе маюць у бальшыні сваёй няпоўнай камплекты пэрыёдкі, што перашкаджае выяўленню ўсіх публікацыяў аўтара. З гэтай прычыны, нават маючы рукапісы тэкст, цяжка праверыць, ці быў ён выдрукаваны.

Знойдзеныя ў архіве паэта творы ня былі падрыхтаваныя да друку. Гэта -- рукапісныя і машынапісныя старонкі, многія з іх цяжка чытаюцца, патрабуюць дэшифроўкі, пошукаў сувязі асобных раскіданых радкоў і адпаведнасці завершэнім (або незавершэнім) творам.

Падрыхтоўка выданьня ўскладнялася й тым, што Дудзіцкі часам публікаваў адзін і той верш пад рознымі назвамі; устаўляў радкі, што былі, відаць, асабліва дарагія яму, у розныя творы; самастойныя вершы ўключачаў у цыклі; друкаваў па некалькі варыянтаў аднаго верша, частак паэмаў.

Пошукі спадчыны паэта працягваліся й тады, калі «Збор твораў» быў ужо ў друку. Па выяўленых дадаткова газетных публікацыях, архіўных знаходках, лістах паэта, успамінах сучаснікаў запаўняліся прагалы жыццёвай і творчай біографіі Уладзімера Дудзіцкага.

29 кастрычніка 1994 году Беларускі Інстытут Навукі й Мастацтва наладзіў у Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага прэзентацыю кнігі Уладзімера Дудзіцкага «Напярэймы жаданыям».

Удзельнікі прэзентацыі -- і тыя, што працеваў з Дудзіцкім у розныя пэрыяды ягонага жыцця, і тыя, што жылі побач, ведалі яго і ягоную сям'ю, -- сказалі пра паэта сваё слова, якое дазволіла разам з новымі адшуканымі фактамі больш грунтоўна асэнсаваць складаную, супярэчлівую постаць Уладзімера Дудзіцкага -- паэта й чалавека.

Творы Дудзіцкага друкаваліся на працягу многіх гадоў, але-ж наўрад ці хто ўяўляў, якую вялікую спадчыну ён пакінуў па сабе. Кніга «Напярэймы жаданыям» -- неспадзянка нават для тых, хто добра ведаў яго. Ці не таму доктар Вітаут Кіпель на

³ Можна называць хіба што «Бібліографію беларускіх выданьняў на чужынне 1945-1950», выдадзеную М. Паньковым у 1952 г. у Нью-Ёрку, а таксама «Указатель периодических изданий эмиграции из России и СССР за 1919-1952 г.г.», выдадзены ў 1953 г. Інстытутам па вывучэнню гісторыі й культуры СССР у Мюнхене.

прэзэнтацыі кнігі Дудзіцкага гаварыў: «Сёныя адбылося нараджэнне новага пісьменніка. Дудзіцкі быў згублены і як чалавек, і як паэт... Толькі сёныя мы, людзі, якія зь ім жылі і працаўалі, усвядомілі, хто такі Дудзіцкі...». «Я быў блізкі зь ім, -- сказаў доктар Янка Запруднік, -- але ніколі ня думаў пра яго як пра вялікага паэта. Як з паасобных цаглінак складаецца дом, так з паасобных вершаў, забытых публікацыяў вырас Паэт»⁴.

З успамінаў сучаснікаў паўстае вобраз прыгожага чалавека з густымі валасамі, заўсёды падкрэслена элегантна апранутага, эстэта, добра алукаванага, з вострым пяром, выключнай памяцю, таленавітага дэкламатора, выдачнага адміністратара і арганізатора. Разам з тым, чалавека трагічнага лёсу, з паламаным жыццём, страціўшага самых бліжкіх людзей і найперш -- горача любімую маці. Доктар Вітаўт Кіпель прыгадаў, што нехта (нажаль, ня памятае, хто) казаў яму, нібы да Дудзіцкага, калі той быў кірауніком аддзелу пранаганды ў акупаваным Менску, прыйшлі партызаны й запрапанавалі ісці зь імі ў лес. Дудзіцкі адмовіўся. А празь некаторы час партызаны расстралілі (ці павесілі -- дакладна няведама) ягоную маці. Гэта-ж пацвердзіў і доктар Янка Запруднік, спасылаючыся на слова жонкі Дудзіцкага: паэта ўсё жыццё помніў, што съмерць маці на ягоным сумленыні.

Дудзіцкі належаў да пакалення людзей, скалечаных савецкім ладам. Ен ня мог дараўаць яму свайго паламанага жыцця, разбуранай бацькавай сям'і, загубленай маці і ўспрымаў балышавізм як зло, якое неабходна зынічыць. Ен быў, як зазначыў доктар Кіпель, «апантаным ворагам Саветаў». І да канца дзён сваіх жыў з пачуццём нянявісці да камуністычнага рэжыму.

Аповяд сладара Антона Шукелойца (разам з ужо надрукаванымі ягонымі ўспамінамі пра Менск часоў нямецкай акупацыі⁵) асвяцілі дзеянасць Уладзімера Дудзіцкага ў ваенны перыяд.

«Я знаю Дудзіцкага не як паэта, а як адміністратора. Я супрацоўнічаў зь ім вельмі блізка падчас нямецкай акупацыі з 1941 году.

⁴ Выступленыі спадароў Янкі Запрудніка, Вітаўта Кіпеля, Антона Шукелойца падаючыя паводле фанаграмы. Захоўваецца ў Архіве Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага (Нью-Ёрк).

⁵ Антон Шукелойц. Менск пад немцамі. «Наша Ніва», № 9, 1992.

У выніку хуткага наступлення нямецкай арміі на ўсход Заходняя Беларусь аказалася ў распараджэнні польскай адміністрацыі й паліцыі, а ўлада Цэнтралынай і Ўсходней Беларусі -- у расейскіх руках. ("Немцы на былі зацікаўлены, каб мясцовая адміністрацыя мела нацыянальны харктар").⁶ І нягледзячы на тое, што першым старшынёю гарадскога ўправы гораду Менску быў доктар Тумаш, які прыехаў з эміграцыі разам з немцамі, першым загадчыкам аддзелу культуры і асьветы быў прызначаны расеец прафэсар Прывіжаеў, вельмі культурны чалавек. Ён устанавіў свае парадкі. Школьніцтва меркавалася расейскім, тэатр быў таксама расейскі. Узначаліў яго расеец Панін, які потым на эміграцыі быў перакладчыкам у ААН. Так атрымліваецца, што ў пераломнія пэрыйды, асабліва ваенага часу, беларускія лідэры аказваюцца па-за справамі, пераважна ў турмах. І таму нехта іншы заўсёды бярэ ўладу. Так было ў 1939, так сталася і ў 1941.

З Дудзіцкім я спаткаўся ў 1941 годзе на адным з першых нелегальных паседжанняў у Менску, калі беларускі актыў пераканаўся, што зь немцамі нам не па дарозе, немцы незалежнай Беларусі не пабудуюць, і трэба што магчымае браць у свае руکі. На гэтым нелегальным паседжанні быў прыняты шэраг пастановы, у тым ліку пастанова аб стварэнні Беларускай Незалежніцкай Партыі. Было прынята рашэнне і аб беларусізацыі ўрадавых установ.

І якраз тады першым загадчыкам аддзелу асьветы і культуры было пропанавана назначыць Гуцьку-Дудзіцкага, якога ўжо ведалі як патрыёта, пісьменніка, нацыяналіста. Ведалі яго і як добра га адміністратора зь сілынай рукой, які патрапіць хутка навесыці парадак.

Спадар Гуцька, у першую чаргу, заняўся, ясна, школьніцтвам, прызначыў людзей, якія пераглядзелі падручнікі, што быў да гэтага часу, каб алразу можна было іх скарыстаць».

«Задачаю школ ставілася развіццё беларускай культуры, выхавання і асьветы. <...> У інструкцыях зазначалася, што асноўнай мовай навучання павінна быць беларуская мова. <...> У студзені 1942 году ў Менску пачало выходзіць пэрыйдышчае выданые "Беларуская школа" ў дзвіюх сэрыях -- для вучняў і

---

⁶ Алегон Шукелойць. Менск пад немцамі. «Наша Ніва», № 9, 1992.

настаўнікаў. Яно павінна было часткова замяніць савецкія падручнікі, выведзеныя з ужытку».⁷

Настаўнікам і вучням, сямейнай маралі, навучаныю беларускай мовы ў школах прысьвеченых тагачасныя артыкулы Ул. Дудзіцкага «Бацькі й дзеці», «За нацыянальную беларускую школу», «За культуру і асьвету», «Сыядамі гадоў».

Як сыведчыць спадар Антон Шукелійць, Дудзіцкі пасыядаўна праводзіў беларусізацію і ў іншых галінах культуры: «Зыняў Паніна з дырэктарства тэатру, назначыў Краўчонка, юрыста, добрага адміністратора. Тэатр змяніўся. Тры часткі яго (опэрная, драматычная, эстрадная) адразу перайшлі на беларускую мову. Проблема была ў музэі. Бо немцы, дый хто хацеў, расыягвалі музэйныя скарбы. Адказны за іх мастак Віер, які ня знаў німецкай мовы, ня мог даць рады. Дудзіцкі мусіў адразу заніца аховай ад рабаўнікоў музэйных і бібліятэчных калекцыяў і архіваў і прызначыў туды мяне. І так ён усе ўстановы ў вельмі хуткім часе беларусізаваў.

Гэта было маё першае зъ ім спаканыне і першае супрацоўніцтва.

Другое -- у канцы 1943, пачатку 1944 году, калі немцы монда атрымалі на Усходзе і далі большая магчымасці арганізація новыя нацыянальныя ўстановы. Тады было створана Беларускае Культурнае Згуртаваныне. Дудзіцкі вёў першы адзізел -- пропаганды беларуское культуры. Да гэтага адзізелу належалі радыё, прэса, тэатр. Я тады быў загадчыкам адзізелу краязнаўства. Гэтая пара працы быўа найбольш патрыятычнай».

Многа зрабіў Уладзімер Дудзіцкі ў гэты час для пропаганды беларускай культуры, і менавіта тады ён пісаў у артыкуле «Гісторычнае дата»⁸: «Нашыя сіла і слава, здабытыя цаюю крывій жыцця, цаюю глыбокое мудрасці нашых праінчураў у залатую пару вялікага нацыяналызму ўздыму канца ХІІ і пачатку ХІІІ стагодзьдзя ды яшчэ й раней, што было ведама ўсіму съвету, часта занепадала і ня здолела ў поўнай меры стаць здабыткам агульначалавечай культуры ў поўным разуменныі гэтага значэння. Аднак жыццё й дзейнасць славутага доктара Францішка Скарыны, ахвярныя праца і дзейнасць Вялікага

⁷ Юры Туронак. Беларусь пад німецкай акупацыяй. Пераклад з польскай. Менск, 1993, б. 75.

⁸ «Беларуская газета», № 12 (230), 12 лютага 1944.

Канцлера Льва Сапегі і шмат іншых папярэднікаў і пасыльдоўнікаў, нацыянальна съведамых сыноў Крывіччыны -- Беларусі, стварылі няўміручыя помнікі нацыянальнае культуры, якія вывучаліся й дасыледаваліся шмат якімі вучонымі й дасыледнікамі шмат якіх імават вялікіх краінаў.

<...> У трэцій чвэрці XIX і першай чвэрці XX стагодзьдзяў (пэрыяд напашніўства) ізноў пачынаецца адраджэнскі рух і паклікаючы да жыцця лепшыя сілы нашага народу, як у літаратуры (Ф. Багушэвіч, Ядвігін Ш., А. Гарун, М. Багдановіч, Я. Кунала, Ц. Гартны ды шмат іншых), так і ў музыцы, архітэктуры й малярства. Гэтая творчая пульсацыя мела месца аж да прыходу барбараў камуністычнага ўсходу, якія, змешчаны народ правакацыйнымі абязнкамі пра нацыянальную "волю", выкарысталі яго ў сваіх, варожых народу, мэтах і пазней зрабілі бельмі нэграмі бальшавізму ды больш таго -- ахвярамі крыванае палітыкі камуністычнай Масквы...».

Пра абставіны жыцця Дудзіцкага напрыканцы вайны расказаў доктар Вітаут Кіпель: «Понукі шляхой барацьбы з бальшавікамі прывялі Дудзіцкага ў 1944 годзе да генэрала Ўласава. Капітан Міхал Пугачоў, першы арганізатор беларускай самааховы ў Менску, добры прыяцель Дудзіцкага, фармаваў дlia армii Ўласава беларускія адцэлы. Ён прананяваў Дудзіцкаму ўзначаліць пропаганду гэтай справы, і Дудзіцкі згадзіўся.⁹ Ён ездзіў па лягерах "остаўцаў", выступаў з дакладамі пра Беларусь, патрэбу арганізацый беларускага войска, каб змагацца з бальшавізмам, які нішчыць беларускі народ. Дудзіцкі ў туу пару быў і ў Празе, і ў Марыенбадзе, і ў шматлікіх гарадох Нямеччыны. У Берліне Дудзіцкі часта браў удзел ў нарадах Беларускага Камітэту пры ўласаўскім штабе, выступаў на шматлікіх мітынгах.

Збліжэнне ў. Дудзіцкага, як і іншых беларускіх грамадска-палітычных і культурных дзеячаў -- В. Сэлехака-Качанскага, Анатоля Комара, Яўхіма Кіеля і колькіх іншых, -- з ўласаўскім камітэтам адлучыла іх ад тагачаснага сфармаванага

⁹ Верагодна, што істотную ролю ў гэтым рашэнні адыграла пазыцыя Ўласава ў справе стварэння самастойнай Беларусі. Гл., напрыклад, мэморандум Эдуарда Эрыха Двінера «Што трэба зрабіць у сучасны момант, каб звергнуць сталінскую сыстэму?». Цыт. у артыкуле А. Літвіна «Время ли подводить итоги?», «Нёман», № 5, 1995, б. 132.

беларускага нацыянальнага "эстаблішменту" ды паставіла ў асяродзьдзе нацыянальна маласьведамае беларускае масы, былых чырвонаармейцаў, цяпер жаўнераў-уласаўцаў. Па вайне дачыненне паміж тымі "уласаўцамі" і шырокім беларускім нацыянальным грамадствам наладжваліся цяжка і не заўсёды пасыяхова¹⁰.

У гэтым, трэба меркаваць, вытокі яшчэ адной трагедыі Ўладзімера Дудзіцкага: пазней яму прыйшлося прыклады і шмат намаганняў, каб наладзіць дачыненныі са старымі сябрамі, беларускім эміграцыйным асяродзьдзем.

Пасля вайны Ўладзімер Дудзіцкі апынуўся ў лягеры ДП («перамешчаных асоб») у Залыцбургу. Гэта быў украінскі лягер зь беларускай сэкцыяй. Дудзіцкі арганізаў Беларускі Нацыянальны Камітэт літаралына празь дзесяць дзён пасля капітуляцыі Нямеччыны. Наладзіў выдаўецкую дзейнасць: выходзілі часопіс «Пагоня» і газэта «Зъ беларускага жыцця», да выдання якіх пазней далучыўся Алеś Салавей.

У лягеры ДП Дудзіцкі быў паранялана нядоўга. Як відаць з ягоных пазнейшых лістоў, дзе асаблівасцю жыцця й панаваўшых там парадкаў быў ставіўся рэзка адмоўна: «Лягеры дэмаралязуюць людзей і абніжаюць годнасць нацыянальных груп». Дэмакратыя ў тым сувязе, як яе ўспрынялі асобныя грамадскія дзеячы з лягераў ДП, нічым не адрозніваеша ад савецкае самакрытыкі на партыйных чыстках; фродкі й мэтады, якімі падмацоўваеша права дэмакратыі крывога люстра, стаяць у адной роўніцы із сродкамі й мэтадамі работнікаў МВД. З такое сітуацыі трэба ўцікаць як найхутчэй. Працаўца на карысць свае нацыі й рэпрэзэнтаваць вызволенныя ідэі народу можна заўсёды і ўсюды -- найлепей за акінам...». (*Зъ ліста ад 22 чэрвеня 1949*)

Дудзіцкі выехаў у Венецуэлу. Пачынаўся новы этап жыцця -- бяз родных, бліжіх, знаёмых, бяз мовы, на чужой старане...

Прыроджаныя здольнасці, энэргія, актыўнасць дапамаглі яму ў хуткім часе ня толькі авалодаць гішпанскай мовай, але, праявіўшы ў новым асяродзьдзі свае веды й талент арганізатора, атрымаць «главажную і адказную працу ў такім вёсі вялікім дзяржаўным Інстытуце -- Instituto Nacional de Abras Sanitarias».

¹⁰ Гл., напрыклад, Л. Галяк. Успаміны. Кн. 2. ЗША, 1983, б. 17.

Уладжаваўшыся сам, пачаў рабіць заходы для выезду з лягераў ДП Юркі Віцьбіча, Масея Сяднёва, Уладзімера Клішэвіча: высылаў запрашэніні, афармляў дакументы, раёў, куды звярнуцца, каб пасыпешыць ход справы. У лістах да сяброў ён імкнуўся перадаць нязвычнае й новае для яго, чалавека з дасьведчаньнем жыцця ў таталітарнай дзяржаве, адчуваюне свабоднай краіны з усім станоўчым і атмойным. А па-за радкамі адчуваеща вострая туга па аднадумцах і спадзяваныні на агульную плённую нацыянальна-вызваленчую працу. Адсюль, думаеща, і спроба пераканаць у перавазе Вэнэнцуэлі перад ЗША.

«Кажная краіна мае свае асаблівасці; звычкі, традыцыі, жыццёвы ўклад, бязумоўна, ня маюць нічога супольнага з нашаю Бацькаўшчынай, як і з Эўропаю наагул. Як і кожная краіна, яна мае свае і мінусы і плюсы. Жыць можна, а галоўнае тое, што тут чалавек волны, як птушка. Пачатак-жа цяжкім ёсьць уходы, асабліва, калі чалавек прыїзджае бяз грошай ды ня мае ні знаёмых, ні бліzkіх і мовы ня ведае. Заўсёды легш разлічваць на благое, чым на добрае.

Абавязку працы Вэнэнцуэля, як і ўся Амэрыка, ня ведала й ня ведае. Рабі што хочаш і жыві як хочаш. Сацыяльны контраст страшны: поруч з казачным багаццем стаіць і нячуваная беднасць добрае чвэрці мясцовага жыкарства. Аднак, гэта тая частка, што ня любіць працы й ня хоча працаваць або працівае ў суботу ўсё тое, што заробіць за тыдзень (грошы тут плоцяцца кожнага тыдня, а п'юць так, як нам ніколі й ня снілася). Аднак, самы бедны чалавек ня ведае ні суму, ні цяжкіх (а мне думаеща, што наагул ніякіх) перажыванняў. Цяжка і, відаць, немагчыма зразумець гэтую зямлю таму, хто на ёй ня жыў і ніколі ня бачыў ейных людзей. Вельмі віратлівае жыццё; у ім німа часу на дойгі адлачынік і вялікія разлагі. Сіла гарачага поўдня, сіла зямлі -- найялікшыя валадар чалавека.

Адным словам, раўнуючы да іншых краінаў Амэрыкі, Вэнэнцуэля ўсё-ж найбольыш надаеца эмігранту. Бяспрэчна, Нью-Ёрк -- цудоўны горад, але ён не для крычаўскага Лукаша й не для старобінскае Тэклі... Там патрэбныя вялікія тысячы. І калі ў першым выпадку чалавек можа быць сам сабе гаспадаром, дык у другім -- вечным парабкам... І яшчэ заўважу. Сучасны -- першы дэмакратычны й сапраўды народны, нацыянальны -- урад вельмі дбае пра эміграцыю, гледзячы на яе, як на будучых сваіх грамадзянаў. Краіна зь вялікімі перспэктыўамі. Між іншым, на

прэзыдэнта абранны выдатны пісьменьнік Вэнэцуэлі і, бязумоўна, усje Амэрыкі -- Gallegos Romulo. Клічу да Вэнэцуэлі». (*Зъ ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 28 верасня 1948*)

Але бліжня, чаканыя людзі так і ня прыехалі. Усе яны сабраліся ў ЗША. І гэтая акалічнасць -- адарванасць ад цэнтраў жыцця беларускай эміграцыі, -- як і тое, што ў Вэнэцуэлі Дудзіцкі быў ці не адзіным беларускім пісьменынкам, яшчэ больш ускладніла ягоныя адносіны з эміграцыяй. Дудзіцкі цяжка пераносіў свою адзіноту й разарванасць сувязяў з землякамі. Перажывав, што былыя сябры, алнадумы ня пішуць: усе ягоныя заклікі, звароты заставаліся бяз водгуку.

«Мae адносіны да ўсіх сябrou выказываюцца ў вершы:

Вieцца шлях гразкою каляінай,
а часам камяністасцю ўстае.
Я клічу вас, равесынікі мае,
з далёкіх стэнаў песьняй сакалінай...

Клікаў я Масея Сяднёва і іншых; ня прыехалі й ня пішуць. Такой бяды... Прыкра, што сорам і аваўязак адчуваюцца слабей, як голад і холад. Гэта наагул і між іншым. Кожнаму жадаю толькі добра. Уласная няўдача ніколі не хвалаўала мяне так моцна, як моцна цешыцца посыпех найлепшага таварыша». (*Зъ ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 4 трапеня 1951*)

Урад Вэнэцуэлі, сапраўды, добра ставіўся да эмігрантаў. Нават дзяржаўны пераварот не адбіўся на іхнім становішчы. Жыццё паступова наладжалася¹¹.

З'явілася магчымасць атрымліваць беларускія часопісы зь Нямеччыны, што былі для Дудзіцкага даражай за хлеб,

---

¹¹ Матэрыяльнае становішча Дудзіцкага ў Вэнэцуэлі, відаць, было неблагое. Вось прыкладныя цэны ў заробкі на той час у краіне. Чарнарабочы атрымліваў 8-12 балівараў у дзень (адзін даляр аднавядаў прыкладна 3 баліварам і 35 санцімам), шафёры, мэханікі, тэхнікі -- 20-30, заработкая плата тапографа -- 26-35, простага ўрадаўца -- 15-20, ішкынера -- 30-50. Цэны такія: белы хлеб (чорнага ня было) -- 1 балівар, мяса -- 3-6, кіляграм цукру -- 1. Мужчынскія чаравікі -- 20-50, мужчынскія касыцом -- 150-300, рабочыя касыцомы -- 35-60. Залаты гадзіннік -- 100-400, залаты пярсыцёнак -- 12-70. Бутэлька піва -- 1 балівар, каньяку -- 7-35. Пакой бяз мэблі каштаваў 80-100, з мэбллю -- 200-250. Ул.Дудзіцкі, які рабіў заходы, каб Юрка Віцьбіч прыехаў зь Нямеччыны ў Вэнэцуэлю, трymаў для яго працу -- 800 балівараў і аплючваў кватэру -- 90 у месяц...

падтрымлівалі еднасьць зь беларусамі, якія яшчэ заставаліся ў лягерах ДП. Шмат пісаў.

«Падрыхтаваў да друку два зборнікі вершаў -- "Хвалі" і "Да блізкіх і далёкіх", зборнік апавяданняў "Купальскія росы" (зборнікамі, пэўна-ж, называю ўмоўна, бо ўсё роўна нідзе ня выдам). Скончыў пісаць аповесыць "Голас крыві" -- 8 друкаваных аркушаў. Працуя над дзявумя вялікімі пазмамі». (*Зъ ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 28 чэрвеня 1948*)

«Вельмі задаволены Вашай думкаю пра выдачыне кніжак паэтаў і пісьменнікаў. Гэтае-ж пытаныне нікім яшчэ не закраналася. Ёсць фонды ці ніяма, будуть ці ня будуть, а кніжкі выдаваць трэба. <...> Яшчэ ў 1942 годзе я меў гатовым да друку зборнік "Напярэймы жаданьні". <...> Маю гатовым да друку і другі зборнік "Журботныя струны". І першы, і другі -- памерам на 6-8 друкаваных аркушаў». (*Зъ ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 15 студзеня 1953*)

Дзе гэтыя рукапісы цяпер? Засталіся ў Вэнэцуэлі ці апнуліся пазней ў Нямеччыне? Ці, можа, Дудзіцкі ўзяў іх у сваю апошнюю вандроўку?..

Частку напісанага дасылаў у розныя беларускія выданні -- спачатку ў Нямеччыну, пазней у ЗША. Вялікая адлегласць паміж аўтарам і выдаўцамі ўскладніла контакты, выклікала параканні на «недрукаваныне», а яшчэ болыш -- на адволынае «рэдагаваныне» («Мы-ж не якія-небудзь зломкі, каб нашыя творы правяраліся, як вучнёўскія дыктанты...»). З гэтае прычыны Юрка Віцьбіч, празь якога Дудзіцкі меў сувязі з рэдактарамі газэт і часопісаў, жартаваў і зь непрыхаванай цеплынёй пісаў тагачаснаму рэдактару «Бацькаўшчыны» доктару Станіславу Станкевічу: «Мой сябра Ўладзімер Дудзіцкі змагаецца з рэдактарамі за кожную коску, за кожную літару ў сваім творы, як тэй пратапон Абакум "за Святы Аз". <...> Таму ветліва прашу Вас, калі што-небудзь такое зайдзе ў ягоных вершиах, дык лагодна амінайце гэтае зайдзе». ¹² (*Зъ ліста Юркі Віцьбіча да Станіслава Станкевіча ад 15 красавіка 1953*)

Некаторыя творы Дудзіцкі перакладаў на гішпанскую і ангельскую мовы. Нават зьбіраўся выдаць нейкую палітычную кнігу ў ангельскай мове. Ці была выдадзена? І як падпісваў тады

¹² Тут і далей публікуюцца лісты Юркі Віцьбіча. Захоўваюцца ў Архіве Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага (Нью-Ёрк).

сваё друкаванае слова Ул. Дудзіцкі -- Гуцька ці неяк інакш? Бо ведалі яго людзі, асабліва ў першыя гады ў Вэнэцуэлі, выключна як Гіцкага, і толькі дома, куды прыходзілі лісты, ён быў Дудзіцкім.

Верагодна, нямала сілы аддаваў Дудзіцкі й гуртаванню беларусаў Вэнэцуэлі. У архіве паэта¹³ захоўваецца «Пратакол», які паказвае на становінча беларускага арганізаціонага жыцця ў Вэнэцуэлі (ці, дакладней, на ягоны пачатак):

Пратакол 3/1

Трэціх збораў беларускага актыву, што адбыліся
ў горадзе Каракас дnia 25-га верасьня 1949 году
а 2-й гадзіне напоўдні:

Паводле рэгістрацыйнага ліста, на Зборах былі прысутнымі наступныя:

1. Гуткоўскі Пятрусь, 2. Луфераў Мікола, 3. Луферава Тацяна, 4. Хмель Уладзімер, 5. Стасіловіч Юліян, 6. Стасіловіч Таіса, 7. Катовіч Іван, 8. Кішко Кастусь, 9. Лашук Мікола, 10. Агалец Павал, 11. Агалец Ганна, 12. Агалец Павал (сын), 13. Дудзіцкі Уладзімер, 14. [закрэслена, неразборліва] 15. Ёлуп Іван, 16. Грыгор'еў Анатоль.

За старшыню Збораў абраны аднагалосна Кіраўнік Ініцыятыўнае беларускае нацыянальнае групы ў Вэнэцуэлі спадар Дудзіцкі Уладзімер, за сакратара -- сябра Ініцыятыўнае групы спадар Стасіловіч Юліян.

Парадак Збораў, пропанаваны спадаром Дудзіцкім Уладзімерам, прыняты бяз зъменаў:

1. Рэфэрат аб працы Ініцыятыўнае беларускае нацыянальнае групы ў справе арганізацыі беларускага нацыянальнага жыцця ў Вэнэцуэлі -- Дудзіцкі Ул.
2. Утварэнне беларускае нацыянальнае арганізацыі ў Вэнэцуэлі -- Дудзіцкі Ул.
3. Выбар Часовае Ўправы беларускае нацыянальнае арганізацыі ў Вэнэцуэлі.
4. Розныя пытанні.

¹³ Архіў Беларускага Інстытуту Навукі й Мастацтва (Нью-Ёрк).

1. Працу Ініцыятыўнае беларускае нацыянальнае групы Зборы вызналі здавальняючай. У кароткіх спрэчках былі выказаны канкрэтныя заўвагі і прапановы на будучыню.

2. Патрэба ўтварэння беларускае нацыянальнае арганізацыі ў Вэнэцуэлі выказана Дудзіцкім Ул. грунтоўна і сур'ёзна. Пропанова аб ўтварэнні арганізацыі была горача падтрыманая ўсімі прысутнымі на Зборах. Назоў беларускае арганізацыі прыняты наступны: Аб'яднаньне Беларусаў Вэнэцуэлі, у скарочаныні -- А.Б.В.

3. Пропанова Гуткоўскага Пятруся аб складзе Часовае Ўправы Аб'яднанья Беларусаў Вэнэцуэлі зь пяці чалавек -- старшыні, сакратара і трох ейных сяброў -- прынятая аднагалосна. Часовая Ўправа абраная аднагалосна ў наступным складзе:

1. Дудзіцкі Уладзімер -- старшыня Ўправы
2. Стасілевіч Юліян -- сакратар Ўправы
3. Агальец Павал -- сябра Ўправы
4. Хмель Уладзімер -- сябра Ўправы
5. Ёлун Іван -- сябра Ўправы

Трэція Зборы беларускага актыву зазначаюць, што абраная Часовая Ўправа праводзіць сваю працу да часу склікання 1-га Зьезду беларусаў у Вэнэцуэлі, на якім будзе абраная сталая Ўправа Аб'яднанья Беларусаў Вэнэцуэлі. Вызначэнне тэрміну 1-га Зьезду даручана Часовай Ўправе.

4. Трэція Зборы забавязалі Часовую Ўправу паведаміць вышэйшыя беларускія інстынцыі і ўсю беларускую прэсу аб ўтварэнні Аб'яднанья Беларусаў Вэнэцуэлі.

25.9.1949 г.
Каракас.

Старшыня Збораў Уладзімер Дудзіцкі
Сакратар Стасілевіч Юліян

Нечакана лісты ад Дудзіцкага перасталі прыходзіць. Да землякоў у Нью-Ёрку даносіліся розныя чуткі. Сябры трывожыліся...

«Ужо ладны час, як я шукаю праз знаёмых беларусаў у Вэнэцуэлі Уладзімера Дудзіцкага. Нарэшце тыдзень таму атрымаў ад аднаго з гэтых беларусаў даволі сумнія весткі.

Прыехаўшы ў Вэнэцуэлю, Дудзіцкі перш за ўсё, як, між іншым, і ўсюды раней, пачаў шукаць прыгожых жанчын. Адна з гэтых жанчынаў -- Наўліна Хвёдараўна, -- што паходзіла із старое расейскае эміграцыі, сталася ягонай жонкай. Яна, як вэнэцуэльская грамадзянка, знайшла для Дудзіцкага адмысловую

працу ў адным зь інтытуаў Каракасу. Праз колкі год Дудзіцкаму спадабалася іншая прыгожая жанчына -- жонка старэйшага ад яе на 15 год расейца і малка трох дзяцей. Дудзіцкі пакінуў Паўліну Хвёдараўну, а "іншая прыгожая жанчына" свайго мужа, забраўшы з сабою дзяцей. Ейны муж, што згубіў усю сям'ю -- і жонку і дзяцей, -- канчае самагубствам, пераразае артэрый. У сваю чаргу, Паўліна Хвёдараўна, абурная з паводзінаў Дудзіцкага, робіць гэтак, што той ня толькі губляе сваю пасаду ў інтытуце, але вымушаны пакінуць Каракас.

Сёняня Дудзіцкі мае сям'ю з трьмі дзецімі і выпадковую (ня сталую) фізычную працу. Мне асабіста яго ад усяе душы шкада. Ён па сваёй натуре добры чалавек і таленавіты паэт». *(Зь ліста Юркі Віцьбіча да Антона Адамовіча ад 6 красавіка 1954)*

Нарэнце Дудзіцкі, які нікому ня пісаў і сам нічога не атрымліваў, бо пошта прыходзіла на старое месца, у Каракас, куды ён ня мог паведаміць свой новы адрес, адгукнуўся:

«Благога нічога ня сталася, але й добрым не магу пахваліцца. Першага касцярычіка леташняга году давялося страціць працу, усё здабытае, пакінуць кватэру і выехаць (пасыля пэўнага часу) у далёкую, глухую і смыкотную вобласць краю. Прычына: пэрсанальны інтрыгі й дзікія паклёны прыватнага й палітычнага характару. За адзіннадцать месяцаў працы ў глыбіні краіны бруд мярзотнікаў змыўся, але справа не палепшилася: вельмі ціжка стаць нагамі на ўцёклы грунт. Пакуль што не памагаюць і вялікія сувязі зь дзяржаўнымі кіраунікамі; сыцы й калючкі начынаюць зь нізоў. "Хожден е по мукам" выматала душу і абясціліа матар'яльна. Вось ужо пяты месяц вішу, як кажуць, паміж небам і зямлёю, чакаючы якога-небудзь прызначэння. Ціжка сказаць, як дойга будзе трываць маё каменнае цярненне». *(Зь ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 15 студзеня 1953)*

Як толькі вестка аб узынішых у жыцці Дудзіцкага цяжкасцях дайшла да Злучаных Штатаў, з таварыскай дапамогай пасыпалаўся Юрка Віцьбіч (з'вернем увагу на даты лістоў!). Лісты Віцьбіча, як і лісты Дудзіцкага, ня толькі дазваляюць убачыць «знутры» жыццё пісьменнікаў на эміграцыі, але і съведчаць аб маральных нормах, якімі яны кіраваліся, аб чалавечай годнасці, захаванай большасцю зь іх.

«Я й мая сям'я ніколі не забудзем, як Вы працягнулі нам сяброўскую руку да памогі, калі мы без усялякіх пэрспэктываў на эміграцыю мадзелі ў Міхельсдорфе. Да зволыце й мне цяпер зрабіць усё магчымае, каб перацягнуць Вас адтуль сюды. Аднак хочацца спачатку ў пляне вялікае пішырасці папярэдзіць Вас аб наступным.

Тут амаль немагчыма знайсці адмысловую працу, але усё-ж можна. Адамовіч і Сядура працуюць у пэўнай навуковай установе як навукоўцы. Некаторы час там-жа працаўалі Сяднёў, Цэлеш і я. Здаецца, цяпер там-жа знайшлі працу Ліманоўскі і Плашчынскі. Усё-ж гэта я праца тымчасова я. Пераважная балышыня беларускіх інтэлігентаў тут на фізычнай працы. Калі ўзяць, напрыклад, мяне асабіста, дык за чатыры гады жыцця ў ЗША я быў і на кані й пад канём. Цяпер працу ўпакоўшчыкам на ткацкай фабрыцы ад пятай гадзіны ўвечары да чацвёртай-пятай-сёмай гадзіны ўначы ці раніцы. Праца (асабліва ў парадунанні з маімі ранейшымі "джабамі"¹⁴) парадунальная не цяжкая, чыстая, у цёплым памяшканні, але затое бракуе сну. Кавыль працуе падмятальнічкам на мэдычнай фабрыцы, Сяднёў, Казак, Цэлеш, Клішэвіч, Золак, Крывічанін працуюць таксама на заводах і фабрыках. Разам з тым, кожны з нас насыля фізычнае працы дзеля кавалку хлеба штодзённага знаходзіць час (ня вычэрпваеца дарэнты) для працы дзеля душы, для творчасці.

Мы таксама знаходзім час для непасрэдных сустрэчаў, бо, па-першае, ад Саут-Рывэру да Нью-Ёрку адна аўтобусавая гадзіна, а, па-другое, усе пісьменыкі адкінулі сваю ранейшую варажнечу, паміж імі існуе цяпер сяброўства і еднасць. Каравей каежучы, мне здаецца, што Вам варты пераехаць сюды, і, паўтараюся, я зраблю усё ад мяне залежнае ў гэтай галіне». (*З ліста Юркі Віцьбіча да Ўладзімера Дудзіцкага ад 28 студзеня 1953)*

І хоць Віцьбіч вельмі сыяшаўся, ліст ягоны прыйшоў тады, калі Дудзіцкі ўжо быў прызначаны дырэктарам Эксперыментальнага Цэнтра сельскагаспадарчых культур. Нельга не падзівіца разнастайным талентам гэтага чалавека: валодзючы дасканала беларускай, рускай, німецкай мовамі, ён за кароткі час асвоіў ангельскую й гішпанскую мовы, стаўся аўтарытэтам у справе рэформы земляробства Вэнэцуэлі. Прапоўні дзень быў доўгі, насычаны безыліччу проблем. Трапікі выматвалі да пішчэнту. А

¹⁴ Job, англ. -- праца.

тут яшчэ новая бяда: 19 верасеня 1954 году Дудзіцкі трапіў у аўтамабільную аварыю, зламаў нагу й месец вучыўся хадзіць.

«Коратка аб профілі мае службы й працы. У Вэнэцуэлі, вельмі багатай краіне, сельская гаспадарка была ў вялікім занядзе -- у стане поўнага прымітывізму. У апошняй гады, амэрыканізуючы шаркімі крокамі край, урад звярнуў асаблівую ўвагу на гэтую галіну, каб паднімць яе да ўздоўж перадовых краінаў. У гэтым пляне пачаліся інтэнсіўныя распрацоўкі лясных масіваў і заснаваныне вялікіх сельскагаспадарчых калёній. Бальшыня каляністаў -- эмігранты нашага тыпу й "шукальнікі часасыця" з усяго свету. Цэнтральны калёнія у систэме Міністэрства земляробства з'яўляецца гэтак званая "Unidad Agrikola de Turen". Слова "unidad" абзначае "аб'яднаны". Калёнія абымае ўжо каля ста тысяч гектараў. Кожны каляніст мае ад 40 да 100 гектараў зямлі. Сельскагаспадарчыя машыны, будоўля й зямля дающа на выплату. Даюць адпаведныя грановыя крэдыты. Усё пераходзіць ва ўласнасць пасяльня поўнае выплаты пазычанага дзяржавай. І вось на землях гэтае галоўнае вялізарнае калёніі знаходзіцца Эксперыментальны Цэнтр сельскагаспадарчых культур kraю й культур трапічных наагул, а таксама і асобных культур Эўропы з мэтай іхнега акліматyzацыі. Асаблівая ўвага зварачаецца на культуры пладовыя. Эксперыментальны Цэнтр мае 100 гектараў зямлі, першародны дом з адпаведнымі лібараторыямі, мэтэаралагічныя станцыі, машыны, аппараты і г. д. Цэнтр з'яўляецца месцам тэхнічных і навуковых кансультацый у шырокім пляне агронамічных навук, выдае свой навуковы часопіс, пэрыядычныя зanіскі, бюлетэні і г. д. Маюць месца й рэфэраты на розныя тэмы. Шэфам гэтага Цэнтра працуе ад студзеня месяца 1953 году, -- пасяльня таго, як здаў экстэрнам экзамены і абараніў дыплём доктара сельскагаспадарчых навук. Пазней дашлю што-небудзь з выдаадзеных мною часопісаў на гішпанскай мове». (*Зборнік Уладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 18 лютага 1955*)

Напружаная творчая праца даволі хутка прынесла плён. Як апаніў яе й сам Дудзіцкі, «поспехі маю неблагія». Імя ягонае сталася ведамым, а гэта, у сваю чаргу, прывяло «да інтрыгаў і розных паклёніяў на з боку вэнэцуэльцаў, а з боку цэлай кучы

ўсякіх "князёў", "баронаў" ды іншай расейскай трухлі».

«Апошнія тры месяцы зядала мяне вэнэцуэльская "agricultura". Жніво, падсумаваньні, разылкі эксперыментаў, падрыхтоўка зямлі й новая сля́ба, кансультатывы й парады, а зверху ўсяе гэтае крутні -- людзі з падбітъмі іэрэмамі: каляністы, мясцовыя ды "важныя" прайдзісветы атручвалі й забіралі час. Адначасна-ж прываліліся яшчэ дзве справы: хвароба жонкі (часта хварэе на ныркі) і дзяржаўны надзел (200 гектараў). Адным словам, сеў Уладзімер на зямлю й падняцца ня можа... І сам ня ведаў, што маю зялезнія іэрвы й каменнае здароўе. Аднак, здаецца, уёг гэтае хутка скончыцца, і ад экзатычнай рамантыкі -- цікавае й цудоўнае, сухое й самабытна-дзікунскае, прыгодніцкае й душавынішчальнае -- застануцца адны-адночткія ўспаміны і, магчыма, асобныя тэмы...».*(З ліста Уладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 10 снежня 1955)*

І пры ўсім тым Дудзіцкі ні на дзень ня спыняў літаратурнай працы. Праз пафэдніцтва Юркі Віцьбіча дасылаў свае творы ня толькі ў «Шыпшыну», рэдактарам якой быў Віцьбіч, а і ў «Конадні», «Бацькаўшчыну», іншыя выданыні. Магчыма, таму менавіта Віцьбіч так добра ведаў творчасць Дудзіцкага й так высока яе ацэніваў.

«Хочацца падзяліцца аднай прыемнай навіной. Атрымаў ліст Ул. Дудзіцкага, зь якім бадай 6 месяцаў таму назад згубіў лучнасць. Ён там зайдзеў вялікія няпрыемнасці, у выніку якіх яму давялося вандраваць па гэтай краіне і зъмяніць адрасы. Цяпер ён зноў на кані... Ён адзін з нашых найлепшых паэтаў, і дзякую Богу, што ўрэшце-рэштаў так сталася». ¹⁵ *(З ліста Юркі Віцьбіча айцу Льву Гарошку ад 19 студзеня 1955)*

«Снадзялося, што вы дасталі ліст ад Уладзімера Дудзіцкага, які нарэшце знайшоўся, -- пісаў Юрка Віцьбіч 27 лютага 1955 году Станіславу Станкевічу. -- Мне ў сваім апошнім лісьце ён піша, што просіць "Бацькаўшчыну" выдаць ягоны зборнік. Дазволыце мне са свайго боку падтрымаць ягоную просьбу, калі ў гэтым ёсць патрэба. Справа ў тым, што Дудзіцкаму, як паэту, бракуе гнуткасці, і таму ён дагэтуль ня мае ні аднаго зборніка. Між тым Дудзіцкі, на пагляд шмат каго, *наймацнейшы наш паэта на тужыне*.

¹⁵ Падкрэслена мною (Л. Ю.).

Вершы Дудзіцкага гэтага часу перапоўнены пранізылівым пачуцьцём тугі па Бацькаўшчыне, па блікіх людзях і адчуваюнем страшэнай адзіноты. Хто ведае, наколькі вялікая наагул была беларуская калёня ў Венізэуэлі, а тым больш у Турэне, дзе жыў Дудзіцкі. Але справа нават ня ў колкасыці беларусаў, а ў адсутнасці сяброў, людзей агульных інтэрсаў, у адварванасці ад усіх, каго цаніў і любіў, і ўсяго, што звязвала зь Беларусью. Дудзіцкі вельмі востра перажываваў, што колішнія сябры ня прымаюць яго -- нездарма-ж яшчэ раней узынікла «Зрада», потым «Сябром» («Мякка съцелюць, ды мулка спаць...»), а цяпер -- «Чорная карта», прысьвечаная самаму сабе:

Як той колас у полі, адзін...

Падстаўляючы сонцу грудзі,

гавару сам сабе я: ідзі,

куды сэрга вядзе, -- ня зблудзіш...

У вершах Дудзіцкі часта размаўляў з маці, і яна ў ягоных вершах заўёды была жывая («Ня крыўдуй, дарагая мама...», «Радасць якая, мой любы сыне...», «Родная, любая мама, доўга чакаю ліста я...»). І думка вяртала да тых часоў, калі пачынала ламацца яго жыццё, да месцаў зыняволення, да загінуўшых сяброў і да тых, хто, як бы лёнуў, дапамагаў уладам. Пачаў працу над успамінамі пра жыццё ў Новасібірскім і Марыінскім канцэнтрацыйных лягерах.

Ня ведаем, ці былі напісаныя гэтыя творы. Ва ўсякім выпадку, нам не ўдалося пакуль іх знайсці. Хутчэй за ўсё, яны перарацьлі ў книгу надзвычайнай сілы, якую Дудзіцкі потым так і назваў -- «Успаміны».

Нягледзячы на вялікую занятасць, цяжкую і адказную працу, крыўды, начуцьцё адзіноты, сямейныя складанасці, Дудзіцкі цікавіўся справамі пісьменнікаў беларускай эміграцыі.

«Вестка аб аднаўленні "Шыпшыны" ды яшчэ ў друкарскім вобліку ўсьцешыла мяне мошча. Пажаданыне маё гэтакае: выдаваць, каб ня быць ні ад кога залежнымі; памагаць транштама, каб больш ня спынялася; дасылаць творы, каб ня мела перабояў. Што да самога сябе, -- пастараюся выкананць. У добры час!». (З ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 25 лютага 1955)

Якраз тады прыйшла прашанова пераезду ў Нямеччыну на пасаду Дырэктара Беларускага Аддзелу Радыё «Вызваленне».

Напэўна, і сёньня ёсьць людзі сярод беларускай эмігранцкай інтэлігенцыі, якія ўважаюць памылковым прызначэнне

Дудзіцкага на такую пасаду найперш таму, што дачыненныі паміж Уладзімерам Дудзіцкім і беларускім грамадствам ня былі наладжаныя, як ужо зазначаў Вітаут Кіель.

Характарызуючы Дудзіцкага на прэзэнтацыі ягонага «Збору твораў», спадар Антон Шукелюйц казаў:

«Хачу гэтым адразу і адказаць тым, хто абвінавачвае доктара Тумаша, тады старшыню БНБіМа, які быў галоўным ініцыятарам прызначэння Дудзіцкага на радыё, у першую чаргу, і мяне разам з Тумашам, што менавіта мы рэкамэндавалі Ўладзімера Дудзіцкага на пазыцыю кіраўніка беларускае сэжыі Радыя "Вызваленыне": мы зналі яго як выдатнага арганізатора і патрыёта. І дзеля гэтага, калі быў патрэбны адпаведны чалавек на радыё, якраз і прананавалі яго...»

Прланова была сур'ёзная й заманлівая. Але, усімі сіламі імкнучыся да працы на карысыць Бацькаўнчыне, Дудзіцкі згадзіўся прыняць яе пасъля доўгага раздуму. Свою згоду абрэзкоўваў тымі прынцыпамі, якімі імкнуўся кіравацца ўсё жыццё.

«<...> Мы -- палітычная беларуская эміграцыя -- мусім думаць пра фізычнае й духоўнае захаваныне беларускае Нацыі і, бязумоўна, саміх сябе. Я прыгадваю вялікага беларускага лерніка Рыгора Распушкага, старца зь вёскі Распушыце (тры км ад вёскі Дудзічы), якога людзі праўжалі праўдалюбам. Ён гаварыў заўсёды наступнае: "Хаджу, сыняю ў кругу корбу, каб не перакруцілі напае души беларускае".¹⁶ Уладзімер Хадыка меўся пісаць пра яго вялікі нарыс, але Рыгора арыштавалі, і ён памёр у канцэнтрацыйным лягеры, а Хадыка -- таксама... Шкала міне вялікіх землякоў, якія памерлі за песнью ў корбу...». (З ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 4 лістапада 1955)

Потым тлумачыўся крыху жартаўліва й глыбока філасофічна.

«Вось ужо нешта калі паўгода, як вырашаеща справа майго пераезду да Нямеччыны на працу ў якасці Дырэктара Беларускага Аддзелу Радыё "Вызваленыне". Маю весткі, што Нью-Ёрк ужо зацвердзіў маю кандыдатуру і што пераезд будзе мець месца ў першай палавіне месяца студзеня. Доўга думаў і нарэшце згадзіўся. Чалавек-жа ніколі ня ведае таго, што й дзе зь ім станецца. І хто яго ведае, як-бы яно было, каб сталася ня гэтак, а інакш, або ня інакш, а гэтак? *Добрае ляжыць у тым, што ня*

¹⁶ Тут і далей падкрэслена Ўладзімерам Дудзіцкім.

*сталася, а благое -- у тым, чым завяршилася неіачатое. Мянеж
цікавіць першае ў ягоным станеца і другое ў ягоным пачатку.
Няхай-жа начынаеца і станеца тое, пра што думаем мы ўсе».
(Зь лісту Ўладзіміра Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 10 снежання
1955)*

Найбольш бліжкія да Дудзіцкага людзі лічылі ягонае
раненые неправільным. Адны ня прымалі назыў Беларускае
сэкцыі радыё «Вызваленые» за адъход ад галоўнага -- барацьбы
за незалежнасць Беларусі. Другія знаходзілі, што сярод
супрацоўнікаў сэкцыі замнога звалак і кар'ерызму. Трэція
перасыцерагалі ад помсты агентаў КДБ. Найбольш поўна і --
канфідэнціяльна -- гэтыя довады выказаў Юрка Віцьбіч.

«Вітаю Вас з пасадай Дырэктара Беларускае філіі радыё
«Вызваленые». Ня сумняваюся ў тым, што Вы, як добры
беларус, пасправуеце зрабіць усё ад Вас залежнае, каб гэтая
філія сталася нарэшце запраўды незалежніцкай беларускай, а ня
вылучна антыбальшавіцкай бяз уліку таго, што бальшавік і расеец
-- гэта синонімы.

<...> Уся праца радыё «Вызваленые», а значыцца, і ейнае
Беларускае філія, набудаваная на «непрадрашэнсцьве», г. зн. без
найважлікшага для беларускіх палітычных эмігрантаў ідэі, бяз Акту
25 Сакавіка.

<...> Перахолжу цяпер да таго небясыпечнага, што нясе з
сабою пасада дырэктара ў Беларускай філіі «Вызваленяня». Гэтая
небясыпека мае два бакі. На-першае, ад бальшавіцкіх агентаў,
ахвярамі якіх ужо стаўся не адзін працоўнік «Вызваленяня»
(дырэктор Азэрбайджанскага філія радыё Фаталітбэйлі і іншыя), а
ў тым ліку і 7 верасня 1954 году Святое Памяці добра знаёмы
мне беларус зь Дзісьненшчыны Леанід Карась. Той самы, што на
фронце сцяняваў французскую жаўнерскую песню:

Заўтра .....

Людзі сустрэнуць сонца

І будуць пець і пінь,

І нават мо' ня ўспомняць,

Як мы хацелі жыць...

Ягонае цела з адзнакамі катаўсання знайшлі ў рацэ Ізары,
на якой стаіць Мюнхэн. Да гэтуль добра няведама, хто забіў яго,
-- ці непасфэдна бальшавіцкія агенты, ці «едзінонеделімовцы»
(бальшавік -- расеец), але адзінае не падлягае сумніву: забіты ён

за тое, што зьяўляўся на працягу ўсяго свайго жыцця, а значыцца, і ў "Вызваленыі", беларускім патрыётам¹⁷. Гэтае небяспекі мы не баймося, ад яе ніхто з нас і без пасады ў "Вызваленыі" не гарантаваны, съмерць у выславе яе зьяўляеца пачэснай. <...> Аднак затое ні ў якім разе не зьяўляеца пачэсным стацца ахвярай другое небяспекі -- унутрыўзаемнае, кайнаабельскае грызуні, хатніга змагання нашае беларускае палітычнае эміграцыі». (*Зь ліста Юркі Віцьбіча да Уладзіміра Дудзіцкага ад 26 снежня 1955*)

Глыбока прадумана, з цвярода ўважанымі аргумэнтамі, з пазыцыі сталага палітыка й мастака Дудзіцкі адказаў на сумненны і перасыярогі. На нашу думку, гэта больш, чым прыватны ліст, гэта *Credo* Дудзіцкага.

«Я не належу ні да якіх партый, ні партыйных угруппаванняў; я не бяру жаднага ўдзелу ў раздвоенным "маршы" нашае беларускае эміграцыі; я -- вораг эгайстичных амбіцыяў, вораг плыткадумных, шкодных і дэзарганізуючых пачынанняў і нічым не ўгрунтаваных засягаў, вораг усякага -- грамадскага, палітычнага й нацыяналынага -- шальмоўства; на ўсё гляджу выключна вачыма Беларус; з усёй і прыкільнасцю стаўлюся да ўсяго добра, станоўчага, глыбока нацыяналынага -- таго, што цэмантуете, кансалідуе нашыя невялікія сілы на эміграцыі ў іхнім цяжкім змаганні за вызваленне й незалежнасць Бацькаўшчыны. Беларуская філія радыё "Вызваленыне" -- нашая трибуна, поле ідэйна-палітычнага змагання з бальшавізмам. Сродкі -- у наших руках; чысціня й вастрынія сродкаў змагання выходзяць з чысціні і сынеласці нацыяналынай сьведамасці, інакш -- кажучы, поўнасцю залежаць ад нацыяналынае годнасці Беларуса. Грызуні й халтура -- зывы няпрыемныя, прыкрыя, але не становяць анікага страху, апякай небяспекі -- усё гэта лёгка напраўнае. Хіба-ж Вашыя матар'ялы ня спрычыніцца да выжывання халтуры Павярхонных? Хіба-ж Вы самі ня можаце заўтра-пазаўтра стацца супрацоўнікам на месцы, скажам, якога-небудзь згрызыўвага Пустадума ці Пустамола, каб аздаравіць склад службоўцаў і павялічыць нашую ўдзельную вагу ў "Вызваленыі"? Туды, дзе ўсё

¹⁷ Заўлаге Вітаўта Кіпеля: «Я быў выкліканы з Бэльгіі, каб даць палітыкі паказаныі, бо пару днёў перад тым Л. Карась быў у Люксем. Я быў у моргу -- "адзнака катавання" на бачыў. Перакананы, што Л. Карася забілі бальшавікі, каб застрашыць маладзейных».

стаіць на добрый дарозе, няма чаго й лезыці; трэба йсыці туды, дзе выразна вычываецца нястача й патрэба. Я й прыняў прананову з гледзішча ўсяго мною вышэй пералічанага. З усяго сказанага вышыкае й мой пагляд на гэтак званую "справу", што да "апанаваныя" філіі. Небясынека вялікая, -- разумею, аднак, гэта, казаў той, справа лёсу, а праз гэта й ня можа разглядацца ў роўніцы поўнавартасных аргумэнтаў. Што-ж, у гэтым разе, гаварыць пра беларускіх партызанаў? Змаганыне ня мае ніякое гарантый. Нарэшце, не паміж анёлаў жыву я і ў Вэнэцуэлі...».
(Зь ліста Ўладзімера Дудзіцкага да Юркі Віцьбіча ад 16 студзеня 1956)

Мюнхэнскі перыяд быў вельмі плённы ў творчасці Ўладзімера Дудзіцкага. Ён многа піша й часта друкуецца. Гэта вялікая паэма «Прысяга», шматлікія вершы, выдатная проза. І, зразумела, вострая, надзвінная публіцыстыка.

Пра апошнія гады жыцця Дудзіцкага мала што ведама. У спадзіваныні хочацца дадаць: пакуль што.¹⁸

Новыя знаходкі ахопліваюць творы, напісаныя яшчэ ў 30-40 гады і надрукаваныя ў 50-я, а пераважна паэзію і прозу другой паловы 50-х. Вершы гэтага часу вылучаюцца мастацкаю сталасцю, філасофскай глыбінёй, уласцівай паэту касымічнасцю («Ад роўніка да нетраў Варкуты згінаўся съвет у танцы дзікай съмерці...»), вобразнасцю («Сысікаюць хвалі пеністыя мора маіх чаўноў скрыпучую тугу, а я кладу паволі на вагу драбніцы ўцех і смоль тугую гора...»).

Паэма «Прысяга» завяршае адну з галоўных у творчасці Дудзіцкага тэмаў -- тэму трагедыі Бацькаўшчыны і адказнасці ейных сыноў. Паэма мае доўгую і складаную творчую гісторыю. У архіве захаваўся першы варыянт пад называй «Прысяга» (верагодна, пачатак 40-х). Новы варыянт, апублікаваны ў 1944 годзе, паэт назваў «Клятва духу». На працягу многіх наступных гадоў Дудзіцкі ўдасканальваў асобныя разьдзелы паэмы і друкаў іх як самастойныя вершы (гл. Бібліографію). І толькі ў 1958 годзе быў выдрукаваны канчатковы варыянт паэмы. Да съедыненія творчасці Дудзіцкага давядзенца прыкладзіцца шмат намаганняў, каб асэнсаваць філасофскі змест і вобразны строй паэмы «Прысяга»,

¹⁸ Л. Савік. «Чорная карта» Ўладзімера Дудзіцкага. «Голос Радзімы», № 3 (2353), 20 студзеня 1994.

якая разам з паэмай «Зывер двухногі», бязумоўна, -- новае слова ў беларускай паэзіі XX стагодзьдзя.

Нарэшце, зараз ужо можна ўпэўнена гаварыць пра Дудзіцкага як пра таленавітага празаіка са сваёй тэмай, сваім стылем. Яшчэ ія знайдзены зборнік апавяданняў, пра які мы даведаліся зь лістоў, выяўленыя толькі асобнымі часткамі аповесці «Голос крыві». Аднак парадуемся, што аднукаліся старонкі «Успамінаў» -- твору, які належыць да так званай «лігернай» прозы і, бязумоўна, зойме славе месца ў літаратуры, якая будзе напамінкам сучаснікам і перасыяргай нашчадкам.

Рукапісны варыянт «Успамінаў» надрукаваны ў «Зборы твораў», таму публікаваць у гэтым выданні знайдзеныя старонкі здаецца немэтагодным -- пачакаем на болыш поўны «Збор твораў», а можа, інават і на асобны зборнік прозы Дудзіцкага. Тут друкуюцца інаволі «У гасыцях Цыпрона Цырубалкі» і «Гісторыя Сяргея Кастрыцы» 1943 году, «Андрэй Скідера» 1958, вядомыя толькі па газетных публікацыях, а таксама нарыс «Педагагічныя ідэі Яна Амоса Коменскага».

Вывучэнныя спадчыны Ўладзімера Дудзіцкага пачынаецца. Чым болыш становіцца ведама пра яго, тым больш бачна, колькі застаецца няведамага. Пашукі павінны працягвацца -- у Вэнцуэлі, Нямеччыне, магчыма, на Бацькаўшчыне, у прыватных зборах дзеячаў эміграцыі, на старонках газэт і часопісаў.

Але ўжо сёняня можна сказаць, што

*зь Беларусі ія сышоў Прарок
і што з Прарокам
ацалела Слова¹⁹.*

---

¹⁹ Зь верша Анатоля Сыса.